

Herolden

September 2011

Årgang 15 Nummer 3

Brygmesteren demonstrerede ølbrygning under markedet. Foto Sukey

Udgivet af:

Vennekredsen ved
Bornholms Middelaldercenter
Stangevej 1.
3760 Gudhjem.
Tlf. 56 49 83 19

Web-adr.: www.bmc-vennekreds.dk

Redaktion:

Ole Boyer Pedersen 56 49 81 41
Bjørn Ørding-Thomsen 56 47 01 12

Ansvarshavende:

Niels Erik Rasmusen 56 49 83 19

Indlæg til Herolden:

herolden@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Herolden udkommer 4 gange om året.

Ca. den 1/3, 1/6, 1/9 og 1/12

Deadline er den 15. i måneden før udgivelsen.

Oplag ca. 200

Indhold

- 3 Nyt fra Centret
- 5 På gensyn
- 6 Æbelholt klostermarked
- 8 Bornholms tidlige historie IV
- 14 Indkaldelse til stormøde
- 15 Ugleformet beslag i bronze
- 16 Fest i stormandens sal
- 23 Teater i stormandens sal
- 24 Nyt fra Vennekredsen
- 26 Billeder fra markedet

*Hvor der ikke er anført navn på fotografen,
er billederne taget af redaktionen.*

Nordea

Færgen

Nyt fra Centret

Af Niller

En sommer præget af regn

Indtil nu har sæsonen 2011 budt på lidt af hver. Der har været både positive og negative oplevelser – men den regnfyldte højsæson er nok noget vi ikke kommer til at glemme lige med det samme.

Statistisk set skulle det skete ikke kunne ske. Igennem middelaldercentrets 15 leveår har vi oplevet mange regnfyldte somre, - men aldrig en sommer som denne. De somre hvor det har været virkelig slemt har der hen over højsæsonen (26/6 -12/8) været 3-4 dage med heldagsregn. Men i år regnede det nærmest uafbrudt i 4 uger.

Mudder!!!

Den megen regn har selvfølgelig påvirket vores forskellige aktiviteter og besøgstal. Besøgstallet på BMC vil således blive ca. 4000 mindre end sidste år. Det vil i sidste ende betyde en betragtelig nedgang i vores indtjening. I løbet af oktober vil regnskabet ligge klart, - men det står allerede nu klart at vores økonomiske mål for 2011 ikke kan nås. I stedet for et forventet overskud på en halv mio. kan vi nu se frem til et større underskud.

Hvad denne situation kommer til at betyde for centrets fremtid, er ikke til at sige endnu, - men for at få budgetterne til at hænge sammen i 2012 - skal der en strategiændring til - dette arbejdes der på allerede nu.

Men der er jo et gammelt ordsprog der siger at ”Der er ikke noget der er så slemt, at det ikke er godt for noget” – og jeg er sikker på at det også vil komme til at gælde i vores tilfælde. Når man skal i gang med den store sparekniv – får man ofte øje på de virkelige værdier – og det er naturligvis dem der skal løftes frem i lyset og styrkes. Og i

den proces vil Vennekredsen kunne gøre en stor forskel – idet der, som aldrig før, bliver brug gode ambassadører, frivillige hænder og klare hoveder.

Sommerens aktiviteter (kort)

Juli måneds aktiviteter

Ideen med at sprede markedsunderholdningen ud over hele juli måned ser ud til at have båret frugt. Der kom således ca. 46 % flere gæster i de første 14 dage i juli. Gæsterne var meget tilfredse med underholdningen, som bl.a. blev leveret af Trup Ting Tang, Scherbelhaufen, Action Art, Tot Langfinger og Ida Tjalfe.

Andrew fra ActionArt

Middelaldermarkede

Det hele regnede desværre væk – og vi mistede ca. 4000 gæster. Det overvejes om der skal holdes marked i 2012.

Skattejagt Bornholm

Middelaldercentret har i 2011 deltaget i det store fællesprojekt: Skattejagt Bornholm.

Selve skattejagten har fået en fantastisk omtale, - og der er ikke nogen tvivl om at konceptet holder. Nu

er det bare med at få gjort det til en salgssucces. Man havde håbet at kunne sælge 1000 skattejagter – men det endeige salg kommer nok ikke op på mere end max. 300.

Med forskellige justeringer omkring indhold og pris kommer skattejagten helt sikkert til også at blive en salgssucces i 2012.

Hammershus udstillingen

I samarbejde med Naturstyrelsen har middelaldercentret formidlet udstillingen på Hammershus. Ud over formidlingen af selve Hammershusudstillingen har der været kanonshows på borgen, gratis rundvisninger i højsæsonen samt udlevering af en skattejagt for de mere aktive gæster.

Hammershus er en fantastisk formidlingsplatform, med store muligheder og udfordringer. Ud over selve formidlingsdelen har middelaldercentret også opbygget et regulært info-center, - hvor borgens besøgende gæster frit har kunnet henvendes sig med spørgsmål om enhver art. Det har vist sig at gæster i den grad har sukket efter denne service. Så det var dejligt at kunne være imødekomende og serviceorienterede.

Samarbejdet med Naturstyrelsen fortsætter sæsonen ud – og vil i 2012 sandsynligvis blive udviklet til også at omfatte en mindre aktivitetsbase i forbindelse med selve udstillingen.

Kanonshow på Hammershus

En uge inde i højsæsonen blev der stoppet for kanonshow, - da det kunne konstateres at der ikke var publikummer nok. De besøgende gæster på Hammershus er tilsyneladende ikke parat til at åbne tegnebogen, - for at få

en times underholdning på i helt unikke rammer

Ildnætter 2011

Stor succes - men meget arbejdskrævende.

Da arrangementet samtidig er meget risikobetonet pga. vejrlig, overvejes det om der også skal være ildnætter i 2012.

Fotos: Sukey Brown

Ildnatten

På gensyn

Af Lena Mühlig

Kære alle

Så er tiden kommet hvor jeg skal forlade centret for en stund, for endelig at gøre mit historiestudie færdig. Det bliver med megen vemodighed! Efter mange overvejelser har jeg besluttet mig for at studere i København – alt andet er sgu for langt væk fra Bornholm! ;-)

Jeg går derfor på orlov fra 15. august – men hjælper fortsat med mindre kontoropgaver og står selvfølgelig centret til rådighed i det omfang det nu kan lade sig gøre. Jeg glæder mig til de nye udfordringer, men jeg ved også allerede nu, at jeg kommer til at savne jer alle sammen helt vildt – så det er godt at vide at København jo i virkeligheden ikke er længere end et stenkast herfra. ☺ Så jeg har allerede planlagt næste lille stop på Bornholm – til dukketeaterfestivalen i uge 35 og 36.

Mange tak for 3 gode, spændende og lærerige år!

Kærlig hilsen

Lena

Funnikke

Kontor- & Datahuset på Bornholm

Snellemark 45 - 3700 Rønne

Telefon 56 95 12 69 - Telefax 56 95 69 50

Æbelholt klostermarked

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Den første weekend i juni var der klostermarked i Æbelholt Kloster (vest for Hillerød). Der er tale om et lille marked sammenlignet med f.eks. Esroms, men det betragter deltagerne som en fordel: Det giver en umiddelbar hyggelig stemning.

Markedet er arrangeret af Nordsjællands Folkemuseum, der siden 1999 har stået for Æbelholt klosteruin og udstilling, og som har arrangeret klostermarkedet hvert år i en weekend så tæt på Sankt Vilhelms fødselsdag som muligt (skubbet i år pga. pinsens aktiviteter).

Jeg var ikke mere end lige kommet indenfor før jeg løb på det første kendte ansigt: Solvej, der hjalp til ved indgangen. Inde på markedspladsen løb Tommi rundt og drillede Steiner -

og et par gange om dagen kunne man høre Gavn.

Der var salg af mad og drikke (bl.a. bornholmske pandekager), der var våbendemonstration, en enkelt rovfugl og nogle skydevåben, aktive værksteder og salg af tøj og smykker - alt som man forventer at finde på et marked.

Markedet bredte sig ind over ruinerne, så man kunne bruge de lave mure til f.eks. afgrænsning af kamppladsen.

Der var en meget fin stemning hos både de aktive og hos gæsterne. Jeg kan absolut anbefale et besøg på Æbelholt Klostermarked.

Informationsindsamling (?)

Jeg var så heldig at falde i snak med Henrik Skovlund, som arbejder for museet, og som har godt kendskab til

Solvej ved indgangen, Tommi og Steiner i det nye, store markedstelt.

Æbelholts historie. Her så jeg så muligheden for (som augustineren frater Ursus) at få en masse facts på bordet. Og på en eller anden måde blev det den kendte sang: "Det ved vi ikke." Augustinerne gik normalt klædt i sort kutte ('de sorte munke') - men her på stedet kan de have været klædt anderledes, da de som victorinere ikke fulgte almindelige augustinernormer. De kan have været klædt i hvidt, rødt, sort eller violet.

Det er ikke nemt at prøve at være munk!

Ifølge Henrik var augustinerne i Æbelholt mere afholdte end cistercienserne i Esrom, da de var mere udadvendte og gjorde mere for befolkningen end de 'snobbede' (påstås det) cisterciensere.

Brødrenes virke kan ses i den fine, lille udstilling ved indgangen. Der blev lavet kranieoperationer og tandarbejde. Det må have været noget af en oplevelse, før effektiv bedøvelse blev opfundet.

Æbelholt kloster

I begyndelsen af 1100-tallet blev der grundlagt et augustinerkloster på Eskilsø i Roskilde Fjord. Det var ret lille (i 1165 var der kun 6 beboere) og levede slet ikke op til Augustins klosterregel. Dette blev Absalon for meget, og han fik hentet sin ungdomsven, Vilhelm, til Eskilsø som abbed. Vilhelm indførte hurtigt den strenge Skt. Victors klosterregel, hvilket fik flere korherrer (munke) til at forlade klostret. Herefter blev der efterhånden ro i klostret, og da Absalon gav klostret en større pengegave, kunne man flytte klostret til den nuværende beliggenhed.

Klostret var placeret ved en å, så der var indlagt vand (ligesom i Esrom), og voksede, så der i 1175 var 25 klosterbrødre (korherrer). Klostrets vigtigste funktion var de daglige gudstjenester, men en anden

vigtig opgave var at drive et herberg for tilrejsende samt bespisning og pleje af syge og fattige. Man bospiste hver dag (i 1175) 100 personer, senere voksede dette antal drastisk, så klostret kom i alvorlige økonomiske vanskeligheder.

Kort tid efter at Vilhelm var død (i 1203) begyndte der at ske mirakler omkring Vilhelms grav og i 1224 blev han helgenkåret, og der blev lovet 40 dages aflad til enhver, der besøgte Æbelholt kirke på Skt. Vilhelms fødselsdag den 16. juni og i ugen derefter. Dette gjorde Æbelholt til et yndet valfartssted, idet Skt. Vilhelm var skytshelgen for syge. F.eks. var Skt. Vilhelms 'undergående' tænder i et glas vand et stærkt helbredende middel. Der har sikkert været et pilgrimsmærke (ligesom muslingen fra Compostella) - men vi kender det ikke.

Klostret nedlægges i 1560.

Bornholms tidlige historie IV

Af Jan Eskildsen

I min seneste artikel skrev jeg om Karl den Stores paladskirke i Aachen og nogle andre kirker og kapeller, der var inspireret af dens grundplan med en indre oktagon, og en sekstensidet omgang. Andre af de mindre og mellemstore kirker, der blev bygget i de første tusind år e.Kr., var korsformede, runde eller polygone (mangekantede), og de kunne have forskellige antal apsider og indre nicher.

Umiddelbart er der langt fra Aachen til byen Zadar i Dalmatien ved Adria-

terhavet, lige som der er langt fra Bornholm til Adriaterhavet [1]. Men netop i denne by iværksatte biskop Donatus opførelsen af en centralkirke, der oprindeligt var indviet til Treenigheden. Donatus havde som udsending fra Dalmatien forhandlet grænsedragning med Karl den Store i Aachen og herskerne i Ravenna.

Opførelsen af hans kirke, der er vist på denne side, blev påbegyndt i slutningen af 700-tallet og tilendebragt i begyndelsen af 800-tallet. I det 15. århundrede blev den opkaldt efter bygherren, så den nu hedder St. Donatus kirke. Det er den største pre-romanske kirke i Kroatien, som Dalmatien er en del af, og den er inspireret af Karls paladskapel i Aachen og San Vitale i Ravenna.

Kroaterne var det første slaviske folk, der accepterede kristendommen mellem det 7. og det 9. århundrede

Biskop Donatus fik opført sin kirke i Dalmatiens daværende hovedstad Zadar med inspiration fra Karl den Stores paladskapel i Aachen og San Vitale i Ravenna. Den inspirerede til kirker i Dalmatien og andre steder.

e.Kr. Landenes udbredelse og grænser var dengang helt anderledes end i dag. Nogle kirker i området Mæhren [2] var påvirket østfra, og i samme periode spredtes kristendommen i de områder, vi i dag kender som Slovakiet og Tjekkiet, som følge af brødrene Konstan-

De to græske brødre Konstantin (Kyrillos) og Methodius missionerede i det 9. århundrede i sydøsteuropæiske lande. Kyrillos lavede det glagolitiske alfabet, der ses på denne sten, Baška tavlen. En bekendt, Kliment Ohridski, anses for at have konstrueret det kyrilliske alfabet, som han opkaldte efter sin læremester.

tinus' (Kyrillos) og Methodius' ihærdige missionsarbejde.

Udbredelsen af Mæhren og Storbæhren i 800-tallet er blevet diskuteret i mere end 40 år. En overskuelig opsummering af debatten kan ses hos Florin Curtas (*tjek litteraturlisten*).

Efterhånden som områderne blev kristne, blev der opført både rektangulære og runde kirker, nogle af de sidste med flere apsider, andre med indvendige nicher. I første række en større rundkirke, dog mindre end Østerlars, derefter adskillige langt mindre, runde sognekirker. En af kirkerne i Mæhren havde en apsis på hver side af rotunden og målte udvendigt lidt mere end 15 meter på det bredeste sted.

En større rundkirke blev opført i Prag med fire store apsider i hver sin retning ud fra rotunden. Den blev indviet til St. Vitus, og lå på det sted, hvor St. Vitus katedralen ligger i dag, nemlig i borgen Hradcany. Derpå byggedes en del langt mindre rundkirker i Bøhmen. Der blev også bygget flere rundkirker i borgen Wawel ved Krakow. I nyere tid har forskere har anslået, at der i 1200 fandtes cirka 1000 små rundkirker inden for de tjekkiske områder.

Mønstret med først en stor og derefter mindre rundkirker ses også i Polen, hvor der blev bygget en større rundkirke med apsider i Poznan, inden der blev bygget små kirker som sognekirker. Nogle af de polske rundkirker er opført i forbindelse med borge, og de stedlige eksperter mener, at en eller flere af dem kan have været brugt som dåbskapel (baptisterium).

Frölen og Wrangel

Med baggrund i foranstående virker det naturligt, at Hugo Frölen omtalte de runde kirker i Bøhmen og Mæhren, som var den egentlige årsag til, at han selv gik i gang med sine studier af de nordiske rundkirker. Senere stillede professor Ewert Wrangel i Tidskrift för konstvetenskap 1933 "Spørgsmaalet om, hvorfra vi i Norden har modtaget Impulserne til de forholdsvis mange Rundkirker og til de navnlig paa Sveriges Østkyst liggende runde Vagt- eller Forsvarstaarne".

Wrangel påviste, hvorledes der "specielt til Sverige og Østdanmark ad 'Weichsellinien' er gaaet en kraftig Kulturstrømning fra de vestslaviske Lande, Balkan og Middelhavslandene." Evert Wrangel pegede på inspirationen fra Bøhmen og Mæhren (Tjekkiet) til Polen og på de middelalderlige forbindelser mellem Danmark og Polen samt Polen og Sverige.

Ewert Wrangel omtalte vikingetidens kulturforbindelser, dynastiske forbindelser, kirkelige forbindelser samt kunstforbindelser, rundbygninger og skulpturer. Forfatteren viste billeder af borgkapellet på Wawel i Krakow og en tegning af grundplanen for borgen Ostrow Lednicki, hvor der har været en rundkirke med fire centrale støtter, som det ses i Bjernede, Thorsager og Horne. Desuden viste han rundkirker i Strzelno, Grzegorzewice og Hagby samt kirker med runde tårne, som findes i såvel Polen, Sverige og Slesvig.

I en opfølgende artikel i samme tidskrift i 1935 konkluderede Wrangel på sine overvejelser med disse linier: "Hvad angår den cylindriske type i

almindelighed, turde det imidlertid nu kunne konstateres, at der intet sted i Europas arkitektur kan påvises så stærke og så talrige analogier til de nordiske rundkirker som i Bøhmen, Mæhren och Polen."

Schultz

I en senere analyse af Allehelgens kirke i Roskilde, der i øvrigt blev omtalt af ham som en mulig generalprøve på Ols kirke på Bornholm, skrev C.G. Schultz fra Nationalmuseet om Allehelgens kirke, at:

"Særlig karakteristisk for Allehelgen er det runde kor, et træk, der knytter den sammen med en diminutiv, tidligmiddelalderlig rundkirketype, som optræder sporadisk eller gruppevis over et stort område af Europa ... Især i Bøhmen og Mæhren er de så hyppige, at det ikke kan forundre, at typen er optaget af østrigerne, og at nogle få optræder så langt ind på højtysk område som i omegnen af Nürnberg. Men dermed gør deres indmarch holdt; ved Rhinen og i Mellem- og Nordtyskland

Rotonda di San Tomè i kommunen Almenno i Lombardiet er fra cirka 1100. Stilen genfinder du på Østerlars kirkes apsis.

kendes de tilsyneladende slet ikke. I Polen, Weichselområdet, når rundkirketypen dog omtrent ud til Østersøen, dens nordligste blænker skal være konstateret i nærheden af Thorn ... I den ældre middelalder har danskernes forbindelser med de vestslaviske folk, der bortset fra venderne for længst var kristne, været nok så intime og overvejende af fredelig art. Det kunne derfor i høj grad være muligt, at Allehelgen ... (og Horne) ... til en vis grad er udformet efter polsk forbillede."

Byggestilen kunne i kraft af de kulturelle, familiemæssige og dynastiske forbindelser være kommet hertil fra Polen ad vandvejen. Polen grænsede også dengang i perioder op til Østersøen, men det er ikke kun floden Weichsel, der kommer syd fra, det gør også floden Oder, og noget af inspirationen kan være kommet ad den vej.

Der er ikke fundet mange spor efter trækirker i Polen, og de ældste stenarkitekturer i landet trak på inspiration fra forskellige steder. I den første byggefase udtrykte herskerne deres magt ved deres hovedsæder med sten-

bygninger. Runde stenkirker eller -kapeller dukkede derfor først op ved de centrale højborge i Storpolen: Giecz, Gniezno, Poznan og Ostrów Lednicki.

Allerede i den anden halvdel af det tiende århundrede blev der i Polen opført en række bygninger til brug som residenser og kirker de pågældende steder. Kirkernes enkle form og små dimensioner betød, at de kunne opføres forholdsvis hurtigt, så der kunne etableres nogle synlige monumenter for den nye religion. Inspirationen kom fra Bøhmen, men der er også fundet byzantinske og sydslaviske elementer i den tidlige polske arkitektur. Det ses som resultatet af forskellige indflydelseskilder, selv om italienske og germanske traditioner var dominerende. (Urbanczyk og Rosik, p296-298).

Kenneth John Conant

I sin bog *Carolingian and Romanesque Architecture 800-1200* skrev Kenneth John Conant (p407) følgende:

"Romansk arkitektur har en østlig udkant med disse centralkirker, som strækker sig over Bøhmen, så langt som til Bornholm". Senere skrev han (p433) dette: "En serie rundkirker udgør en interessant episode i den middelalderlige arkitektur i Danmark. Deres plan kan måske være et resultat af Kong Sigurds store pilgrimsrejse til Jerusalem (1107-11)". Sigurd var dog ikke konge i Danmark, men i Norge.

Conant skrev i øvrigt også, at kirkerne var daterede til mellem 1050 og 1300. Han har næppe set nogen danske kirker i virkeligheden, og tre ud af fire

Østerlars Kirkes apsis

kirkers navne på Bornholm fik han stavet forkert. Han havde ret i, at der lå rundkirker, nogenlunde ensartede i det ydre, men af forskellige størrelser, i Bøhmen og på Bornholm, men det gjorde der også i Mæhren og Polen samt i Sverige, hvor det kan nævnes at kirkerne i Agnestad, Dimbo og Skörs-torp er (og har været) små som et par af de bornholmske.

Flere årtier senere udvidede Justin Kroesen kongeteorien fra Conant, idet han (s. 27) i sin bog *The Sepulchrum Domini through the Ages* skrev dette: "Anastasis-modellen nåede endda Danmark, hvor fire kirker med central-plan blev bygget på øen Bornholm ... det er meget muligt at disse kirker blev bygget som resultat af den pilgrims-rejse, som den danske konge Sigurd den Store – "...the Danish king Sigurd the Great..." – foretog til den genind-tagede Jerusalem mellem 1107 og 1111". Nej, Sigurd Jorsalfar var ikke dansk, han var norsk konge i årene 1090-1130, og det har ikke været muligt at finde nogen anden kilde, der omtaler ham som "den Store".

Birkebæk og Krongaard

Så sent som i 1990'erne har forskerne Frank Birkebæk og Hans Krongaard Kristensen peget på den samme forbindelse som Frölen, Wrangel, Smidt og Schultz. Om rundkirken i Roskilde skrev Frank Birkebæk cirka 40 år senere end Schultz artikel dette:

"En af byens mest fremtrædende mænd må have stået bag, en mand med internationale kontakter. Forbillederne for Alle Helgens rundkirke skal nemlig søges i Polen og Bøhmen, hvortil der

netop på den tid var nære kontakter. Kirken er rimeligvis opført i 1100-tallets første årtier, det vil sige i Kong Niels' regeringstid (1104-1134). Niels havde nære forbundsfæller i Polen, og hans søn Magnus blev da også gift med den polske hertug Boleslav 3. Krzywostys datter, Richiza. Hvis Alle Helgens kirkes bygherre ikke ligefrem skal søges inden for kongeslægten, er det fristende at lede efter ham blandt de stormænd, der fulgte kong Niels på rejserne mod sydøst."

Få år efter skrev Hans Krongaard Kristensen også om slægtskabet med kirkerne i de pågældende lande: "Som bygningsmæssige afvigere findes en lille gruppe rund- og centralkirker. I Store Heddinge på Stevns er der en stærkt ombygget kirke med ottekantet skib og kor i to etager, som formentlig er opført i traditionen fra Karl den Stores paladskapel i Aachen. Herudover kendes nogle små rundkirker – i nogle tilfælde med overetage – knyttet til aristokratiske miljøer. Fire er bevaret, Bjernede på Sjælland, Thorsager i Jylland, Horne på Fyn og Valleberga i Skåne; men en del andre har tidligere

Dalby Kirke

eksisteret på Sjælland. Kirkerne er muligvis influeret fra østeuropæiske anlæg i Bøhmen, Mæhren og Polen. Ret unikke er de fire rundkirker på Bornholm i to-tre stokværk med udpræget forsvarskarakter.”

Hvis Allehelgens kirken i Roskilde er bygget omkring det tidspunkt, som Frank Birkebæk antyder, i perioden 1104-1134, kan nogle af de Bornholmske rundkirker også være bygget eller påbegyndt i samme periode, om ikke før. Ingen ved med sikkerhed, hvornår rundkirkerne i Slesvig og Wagrien blev opført, men i forbindelse med Schlamersdorf rundkirke i Wagrien er perioden 1120-1130 blevet nævnt. Knud Lavard er nævnt som den, der sammen med den stedlige biskop Vice-lin traf beslutning om, at der skulle opføres en sådan kirke i det, der tidli-

gere kaldtes Slaomirsturm, men som senere blev omdøbt til Schlamersdorf.

Hvis vi skal tro, at bygningen af de første kirker på Bornholm blev påbegyndt i forbindelse med, eller få år efter, biskop Eginos besøg på øen, kan de have været af sten, for i den periode blev Dalby kirke bygget. Det kunne passe meget godt med Svend Estridsens omstrukturering af den danske kirkeorganisation, og Rikval i Lunds bispesæde i perioden 1072-1089.

Arkitektoniske og personlige spor peger mod Polen og Paderborn, hvor biskop Rikval kom fra, og i lande lige syd for os var rundkirker blandt de første kirker, man opførte, når et område var blevet kristnet.

Noter

- 1 Det virker langt på os i dag, men i den tidlige middelalder og før var der trafik over land og via floder mellem Adriaterhavet og Østersøen, den såkaldte ravnroute.
- 2 Udbredelsen af Mæhren og Stormæhren i 800-tallet er blevet diskuteret i mere end 40 år. En overskuelig opsummering af debatten kan ses hos Florin Curta (*tjek litteraturlisten*).

Litteratur

Frölén, Hugo: *Nordens befästa rundkirker*. Stockholm. 1911.

Wrangel, Ewert: *Artikler i Tidskrift för Konstvetenskap*. 1933 og 1935.

Conant, Kenneth John: *Carolingian and romanesque architecture*. 1959.

Vlasto, A.P.: *The Entry of the Slavs into Christendom*. Cambridge University Press. 1970.

Dalby kirke er forsynet med en stræbepiller, der holder muren på plads. Som det ses, svajer den ud ad. Det samme ses på Østerlars kirke

Dvornik, Francis: *Byzantine Missions Among the Slavs*. New Jersey. 1970.

Jazdzewski, Konrad: Ostrów Lednicki. *An early Polish prince's seat on a lake island*. I: Bruce-Mitford, Rupert (ed.): *Recent archaeological excavations in Europe*. 1975.

Poulik, Josef: *Mikulcice: capital of the lords of Great Moravia*. I: Bruce-

Mitford, Rupert (ed.): *Recent archaeological excavations in Europe*. 1975.

Birkebæk, Frank: *Byens bygninger og gader*, i *Roskilde Bys Historie til 1536*. 1992.

Curta, Florin: *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*. Cambridge. 2006.

Hermed er artikelserien om Bornholms tidlige historie slut

Indkaldelse til stormøde

Af Styregruppen

På årsmødet skal vi evaluere året, der gik, og tage stilling til prioriteringer for næste år.

Derfor indkaldes alle Vennekredsens medlemmer til stormøde:

Søndag d. 6. november 2011 kl. 15 – 18.

Dagsorden:

1. Oplæg fra styregruppen:

”Siden Sidst”, opfølgning på beslutningerne fra sidste stormøde.

Forslag til aktiviteter i 2012.

Vennekredsens økonomi.

2. Forslag fra medlemmerne.
3. BMC aktivitetsplan for 2012.
4. Diskussion og beslutninger.

Skal vi have julemarked i år på Rågelundsgård sammen med kursus-weekenden den 3-4. december?

5. Valg:

Vennekredsens kontaktperson i Styregruppen er eneste person på valg.

Valgperioden er toårig.

Øvrige medlemmer i styregruppen vælges af og blandt medlemmerne i de forskellige lav og arbejdsgrupper.

Vennekredsens repræsentant i BMCs bestyrelse, Niels Larsen, valgt ved årsmødet i 2010 for en 2-årig periode og er derfor ikke på valg.

Forslag til emner som skal behandles på stormødet bedes sendt til styregruppen (til din lavsrepræsentant eller Pia Girotti, mail: girotti@get2net.dk)

Ugleformet beslag i bronze

Af Klaus Thorsen

For et par år siden fandt jeg på Agerbygård i Østerlars, dette spændende fund med metaldetektor.

Fundstedet er en stor og meget rig bebyggelse fra før-Romersk jernalder til og med middelalderen. Det er altså et bopladsfund, vi har med at gøre.

Hvad var det så jeg havde fundet? Jo det var et tyndt beslag i bronzeblik, nærmest trapezformet, med dreven bukket-ornamentik. To cirkler med et indre punkt omkring en aflang bukket, der danner et herligt ugleansigt. Andre rækker af bukler må være en gengivelse af uglens fjerdragt. Fundet har tre nittehuller med flossede kanter på bagsiden.

Dette var det første fund af denne slags fra Bornholm, men siden er der fundet 2 mere - alle i Østerlars sogn. Alt tyder på, at det er et importfund fra det Østlige Europa måske fra Rusland.

Hvis vi skal sætte alder på et sådant fund, må vi se på, om vi har noget, der ligner, og her kommer de Vendiske knivskede-beslag i betragtning. Selve teknikken (dette med dreven bukket-ornamentik) kendes netop fra disse fund. Og de skal dateres til sen vikingetid/tidlig middelalder.

Uglen kan i dag findes af de besøgende gæster nede i aktivitetsområdet / detektorsandkassen, som et af flere kopifund, fra den Bornholmske middelalder. Det er en meget god måde at formidle gennem fund / kopier, som gæsterne selv må få med hjem fra deres besøg på BMC.

Her ses det ugleformede beslag sammen med andre fund fra lokaliteten.

Fest i stormandens sal

Af Sanna Kok-Hansen, Foto: Lena Mühlig

Kilder

For os, som interesserer os for middelalderen i dag, findes primært tre kilder til viden: tekster, billeder og arkæologi. Gennem arkæologiske udgravninger ved vi, at der blev bygget og eksisterede omkring tusind voldsteder i det middelalderlige Danmark. Siden ikke nogen af disse befæstede stormandsgårde er bevaret ind i vores tid, kan vi ikke vide med sikkerhed, om de var bemalet indvendigt. I Danmark og Sverige har vi en rig skat af kalkmalerier bevaret i vores kirker. I andre dele af Europa findes bevarede væg- og loftmalerier fra byhuse og private borge, og i museumssamlinger kan man se flere eksempler på

kister med både udskæringer og malede billeder. Med det i tankerne mener mange af vores forskere indenfor kunsthistorie, historie og arkæologi, at hvis bare der var middel og muligheder, ville man gerne have malet på alt: bord, bænke, kiste, vægge og loft. Siden Danmark i tiden 1300-1450 var en vel integreret del af den europæiske fælleskultur, præget af den katolske kirke, er det ikke sandsynligt at dansk vægmaleri ville skille sig væsentligt ud. Vi kan se profane motiver såsom jagtscener og kædedanse i kirker, ligesom at jomfru Maria eller en helgen kunne dukke op i en købmands gemakker; der blev i middelalderen ikke gjort nogen forskel mellem disse genrer. Vi har dog for at prøve at undgå, at vores besø-

gende tror, at de kommet ind i en kirke (hvilket mange tror alligevel), valgt de religiøse motiver fra til vores stormandssal. Stormænd var i denne tid meget opsatte på at fremvise deres rigdom og fremvise sig selv og deres familie som betydningsfuld og mægtig. De ville derfor helt sikkert vælge motiver, der på en eller anden måde underbyggede dette selvbillede.

Billederne

Hvordan kan vi så vide, hvad en stormand af samme kaliber som ham, vi har opfundet til Bornholms Middelaldercenter, ville have haft på væggene i sin store riddersal? Sikkert kan vi ikke vide det, men vi kan kun give et bud på, hvad vi mener er sandsynligt. At der var tolv felter i langsides bindingsværk gjorde det til en selvfølge, at der skulle være en kalender med årets

tolv måneder, og sålunde en tilsvarende række stjernebilleder på modsvarende side. Månedskalenderen og zodiakcyklussen er omtalt i tidligere artikler [1].

Som den mest synlige del af udsmykningen af salen har stormanden valgt at lade afbilde sig selv, sin frue og nogle andre familiemedlemmer og gæster. De sidder til bords og har mad foran sig. Deres håndtegn indikerer, at de fører en livlig samtale, og de sidder alle i halvprofil vendt mod stormanden. Foran bordet får nogle af familiens hunde lov til at smage på bordets godbidder, og bagved de spisende hænger et flot mønstret stykke stof. Fra den ene side kommer tjenestefolk ind med flere skåle med mad, og ved den anden side står to musikere og spiller tromme og sækkepibe. Højt oppe over de spisende laver mindre figurer akrobatik og gøgl,

Stormandens gæstebud

danser kædedans og spiller på forskellige instrumenter, ja der sidder sågar også en gris med klaver og et æsel med harpe!

Stormandens fest

Når en stormand skulle holde fest, skulle der ikke spares på noget. Det var yderst vigtigt at fremvise sin rigdom, og det skete, at stormænd og ligefrem konger satte sig i dyb gæld for at betale for en storslået fest. Hvis det begyndte at svirre med rygter om, at en stormand var nærig eller ikke havde vist den forventede gæstfrihed, kunne vigtige alliancer begynde at søge efter mægtigere ”venner”, og det kunne blive svært for stormanden at indgå vigtige aftaler, såsom at have andre adelsmænds børn i pleje eller ægteskabsaftaler for sine børn.

Stormandens mad

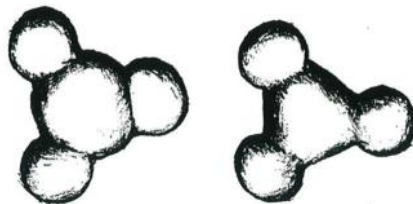
Vi ved en hel del om, hvordan man festede i middelalderen. En del af de fester der blev afholdt af kongelige og adelige findes beskrevet i krøniker. I nogle tilfælde findes madordninger og regnskaber bevaret med oplysninger om hvor meget, der blev spenderet på madvarer, musik og underholdning i pågældende husholdning. Nogle gange blev der malet et billede af en festlig begivenhed. Gennem disse kilder får vi at vide, hvad der blev spist, hvordan det så ud, hvem sad til bords og meget mere. Billeder af spisende stormandfolk var i middelalderen stærkt inspireret af billeder af det vigtigste måltid af alle: Den sidste nadver. Ligesom Jesus og hans disciple sidder det fine folk oftest kun langs bordets ene side, og stormanden eller kongen sidder på den plads, som Jesus selv plejede at sidde.

Festmaden

På bordet kan man (ligesom i fremstillingerne af den sidste nadver) se i detalje, hvad der blev spist. På vores stormands bord står både kød, fugl og fisk, en stor skål med æg er på vej ind, og der er flere skåle med udefinerede retter. Jeg har derfor tænkt mig, at denne fest afholdes en af de dage, da det ikke var påbudt faste. Med tanke på ægget som tjenestepigen kommer med, måske et festligt påskemåltid. I middelalderen bestod et år af så mange fastedage og festdage, at der næsten ikke var nogle almindelige dage der i mellem. På fastedage som f. eks. mandag, onsdag, fredag og lørdag eller fastedage op til jul eller påske, var det en synd at spise kød, og hvis man var

asketisk anlagt, var det også forbudt med fisk og mejeriprodukter.

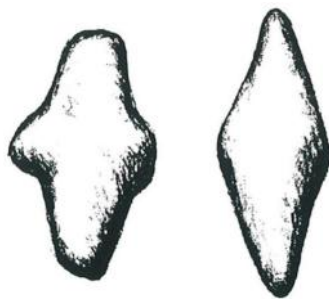
Vi kender meget lidt til vikingetiden og den tidlige middelalters kogekunst. Korsridderne drog til det hellige land og kom mange gange tilbage berigede af den kultur, de mødte, og den raffinerede kogekunst, de havde fået smag på. Først i 1200-tallet finder vi de ældste bevarede kilder på dansk. Disse bevarede opskrifter skiller sig ikke ud fra andre eksempler på den fælles højtudviklede kogekunst, som var udbredt over hele Europa. Opskrifterne karakteriseres ved et stort forbrug af krydderier og mange for vores breddegrader eksotiske ingredienser og viser, at Danmark også her var vel integreret i den europæiske fælleskultur. Fin mad var rigt krydret, og man brugte ikke kun et eller to af slagsen i hver ret, men tog gerne et bredt udsnit og brugte rigeligt [2]. Kanel, peber, muskat, safran, ingefær og spidskommen er eksempler på, hvad et rigt udstyret køkken kunne have i sine aflåste kister. (Det var fruen i huset, der havde ansvar for alle nøgler, helt sikkert også til krydderikassen!) Salt var også en dyr og meget vigtig handelsvare. Man havde salt til hver mands brug i skåle på bordet, men stormandens eget salt stod til bords i en speciel, finere skål, som også var omgivet af en hvis ceremoniel status. Dens placering markerede hæderspladsen og dens udformning og størrelse viste pågældende stormands status og rigdom. Hvis du var en kongelig person eller meget rig kunne dit saltkar tage hvilken som helst form. Specielt i Frankrig blev formen af et skib (kaldt *nef*) med

Skonrogger, Fra [4]

meget fine detaljer i guld eller sølv populært [3]. Vores stormand nøjes dog med en fin skål på fod til sit salt.

Brød var en meget vigtig del af et måltid i middelalderen og på stormandens bord kan man se tre forskellige brødformer. Hverdagsbrød var bagt af hele rugkorn, som var blevet formålet mere eller mindre, ofte blandet med ærte- eller linsemel, og det finere brød var bagt af sigtet rugmel. En del brød fik særprægede former og blev betragtet som hellige brød. På stormandens bord ses eksempel på *Skonroggen* (tysk: den skønne rug), der består af en trekantsform med tre cirkelfremspring anbragt på trekantens spidser. Symbolikken i formen kombinerer treenigheden med evigheden. En anden brødform, tyk på midten og kileformet i enderne, er den aflange *Veggen*, som blev bagt på hvede. Hvede var en eftertragtet kornsort, men siden den blev

Veggen, Fra [4]

meget sparsomt dyrket i Danmark, var den en dyr og sjælden luksus. Veggens form kan være udviklet fra en korsform [4]. Enkle runde boller ses i mange middelaldermalerier og behøves ikke defineret videre. Vi kender også eksempler på, at i stedet for at bruge tallerken, serverede man mad på så kalde brøddisker: en skive af et stort ovalt brød. Disse brøddisker blev efter måltidets slut givet til de fattige, som altid stimlede sammen der, hvor der var fest, eller til grisene - og så kunne man jo spise den gode mad en gang mere! I middelalderen var det ikke almindeligt at gæster fik sin egen tallerken, når de sad til bords, men delte fad med en eller to bordkammerater, og det hørte til gode manérer at skære af kødet for sin bordfælle og at vide, hvordan man spiste ”fint”. Det samme gjaldt knive, som man enten selv skulle medbringe, eller dele dem der var med bordkammerater. Det findes flere manuskripter tilbage fra middelalderen, der beskriver god manérer og især bordmanérer [5]. Ved siden af kød, fisk, mejeriprodukter og brød spiste man meget kål, som i middelalderen er et samlingsnavn for al slags grøn blade. Fra køkkenhaven kom også løg, rodfrugter, bønner og ærter. Disse ingredienser varieredes i sammenkogte retter, tærter, postejer og supper. Viden om, hvad der blev spist i middelalderen, har vi fra billeder, tekster og opskrifter, samt fund ved arkæologiske udgravninger.

Drikkevarer

Til maden drak man vin, øl eller mjød, men det ansås ikke som god

opførsel at drikke sig beruset. Øl og mjød kunne fremstilles hjemme på gården. Vin importeredes fra sydligere dele af Europa. God vin var en luksusvare ligesom det dyrere tyske øl, som man foretrak til fine fester.

Påklædningen

Fine folk havde råd til fint tøj, og stormandens gæster er meget fint klædt på i tøj, der var på mode i midt i 1300-tallet. Stormanden selv har sin indigo-farvede inderkjortel med dekorative knapper og spænde i halsen, sin gule overkjortel med albuelange hængeærmer. Til det bærer han sin kyse på hovedet, ligesom mænd i alle samfundsklasser gjorde det meste af 1300-tallet. Fruen bærer sin figursyede snørekjole af orangefarvet silke og en indigoblå overkjole s.k. surcotte med gulhvidt palmettemønster [6]. Alle gifte og ærbare kvinder skulle i middelalderen dække deres hår med et hovedlin eller noget andet hovedtøj. De gifte kvinder, som afbildes i Østerlars Rundkirke, har et hovedlin med indvævede røde striber, og det fik vores stormandsfrue også. Tjenestefolkene er i enklere tøj af den type, som mange af os går i på pladsen. Musikere og gøglere er i farverigt tøj, nogle i kjortler med kiler og strudhætter. Eftersom det var tradition blandt stormandsfolk at give sit festtøj væk som betaling for underholdningen, var musikere og gøglere ofte fint og farvestrålende klædt på. Jeg har som stilistisk forbillede atter brugt kalkmalerierne fra Østerlars Rundkirke, specielt til ansigt, frisurer og hænder. For at få lidt mere variation i klædedragten har

jeg også brugt figurer fra flere middelaldermanuskripter [7] og nogle andre kalkmalerier.

Underholdningen

Underholdning i form af musik og gøgl var en stor del af festkulturen i middelalderen, og at have midler til at aflønne mange til en fest var et tegn på velstand. Et eksempel er da kong Edvard II arrangerede festlighederne ved ridderslagningen af sin søn 1309 i Westminster. Hele 175 musikere og gøglere samledes og aflønnedes for deres medvirken. Den eneste kvinde, der nævnes, er en der kalder sig Matilda Makejoy, professionel akrobatisk danser [8]. Disse akrobatiske dansere ser man som figurer, der slår volter eller kolbøtter i luften i marginaldekorationer på middelaldermanuskripter. Når scenen med Salomes dans skulle males, var det ofte den type af dans, der blev fremstillet. De to dansende piger over for stormandsparret er efter kalkmalerier af Salomes dans,

som findes i Østrig [9]. De andre akrobater/ kædedansere er hentet fra marginaldekorationerne i en fantastisk udgave af romanen om Alexander den store [10]. Der har jeg også fundet violinspilleren og parret med trommer og klokker. De to musikere med sæk-kepibe og tromme nedenunder er hentet fra Codex Manasse, som er en rigt illustreret bog med billeder og sangtekster i minnesangtraditionen [11]. I den kan man se billeder af de fleste af de instrumenter, der blev spillet på i middelalderen, samt dragter og figurer, der passer godt ind i tiden (Codex Manasse blev lavet 1304-1340).

Inspirationen

Siden vi hele tiden var opsatte på i så høj grad som muligt stilistisk at efterligne kalkmalerierne i Østerlars Rundkirke, indrammes hele scenen af arkitektoniske buer lignende dem, man ser i kirken; og ligesom i kirken er der små røde prikker, som sidder tre og tre sammen, til at udfylde tomrummene

Billede fra 'Alexander' [7]

Sanna i arbejde - i mandetøj, fordi hun er bange for at arbejde i højden i stor kjole.

mellem figurerne. Disse røde prikker er lavet på tre måder, enten er de lavet med en skabelon, som jeg skåret af pergament, eller de er lavet med en finger dyppet i malingen eller malet op med pensel.

Hele kompositionen er beregnet til, at stormanden i den besøgendes øjne skal fremstå som en lærd, velstillet og mægtig mand. I løbet af efteråret har stormanden bestilt mig til at male en jagtscene til ham over den store pejs, og det vil selvfølgelig yderligere forstærke hans image, da det kun var folk med gode kontakter til de kongelige,

der havde lov til at gå på jagt i skov og mark.

Referencer

- 1 Herolden årgang 13 nr. 1 & 2.
- 2 Om krydderier : Middelaldermad- Kulturhistorie, kilder og 99 opskrifter. Bi Skaarup og Henrik Jacobsen 1999 s.20-25.
- 3 Fast and Feast- Food in Medieval Society. Bridget Ann Henisch 1976 s.164-165.
- 4 Om brød samt opskrifter: Dansker- nes mad i Middelalderen - smag selv. Bente Leed 1999 s.39-50.
- 5 Vi har et fint eksempel på råd til gode manér skrevet på pergament hængende på stormandsgården.
- 6 Alle detaljer om stormandstøjet findes i rapporten ”Dragter til Stormandsgården” af Helle Pfeiffer og Lene Halskov Hansen 2005.
- 7 The Luttrell Psalter, British Library add. Ms. 42130, Codex Manasse, Heidelberg Universitätsbibliothek, cod. pal. germ 848 og den altid så informative Alexander Romanen, Bodleian Library, Ms. Bodley 264.
- 8 Pleasure & Pastimes in medieval England. Compton Reeves 1997 s. 44.
- 9 Die Mittelalterlichen Wanden- malereien in der Stiermark. Elga Lanc Wien 2002 Tafelband pl. 422 og pl. 848.
- 10 Bodleian Library Ms. Bodley 264.
- 11 Minnesang er en særlig tradition af sunget kærlighedslyrik, som blev dyrket i den tyske adel fra ca. 1150- 1400. (Minne betyder kærlighed).

Teater i stormandens sal

Af Sanna Kok-Hansen

I kulturugen kommer teatergruppen Action Art med Tina Robinson i spidsen igen til Bornholms Middelaldercenter. De kommer med nyskrevet materiale og projektet Levende Billeder vil derfor gerne invitere alle interesserede til en dramatisk teateroplevelse!

Lørdag den 24 september vil vi åbne stormandsgården til et specialarrangement i kalkmaleriets tegn. Arrangementet starter med en introduktion af de nye malerier i stormandens sal af kunsthistoriker Sanna Kok-Hansen. Derefter gør teatergruppen Action Art (Tina Robinson Simonsen, Dennis Szabo og Laura Kamis Wrang) stormanden levende ved en fabuløs fortælling om hans første gæstebud i

den nymalede sal. En forestilling kl. 11.00 og en kl.14.00. Entré 75,- for alle over 12 år (50,- for Vennekredsens medlemmer) inkl. smagsprøve af stormandsmaden. Varighed ca. 1 time. Vi har plads til 60 personer, og det er først til mølle. Du ringer/mailer til mig på telefon 56 49 83 19 lokal 117 eller sanna@bornholmsmiddelaldercenter.dk

så lægger jeg billetter til side til dig (skal afhentes og betales **kontant** senest 15 min før forestillingen).

Velkommen!

Den 19. -23. september vil der være daglige forestillinger med Action Art kl. 11.00 (forbeholdt skoler) og kl.14.00 for centrets almindelige besøgende.

Action art på markedet, Foto: Sukey Brown

Nyt fra Vennekredsen

Tak fra Kromutter

Det er med vemod, at sommeren nu er nået dertil, hvor der ikke længere er grundlag for at holde åbent på Kroen, Den stolte hane.

Jeg vil hermed gerne sende en kæmpe stor tak til alle de hjælpere - både ansatte og frivillige, der hjalp til på kroen: I har ydet en stor indsats, og det skal I have tak for.

For mit eget vedkommende, vil jeg gerne sige, at det var lidt af en udfordring; men jeg har syntes, det var både lærerigt og interessant, og hvis lejligheden byder sig igen, ja så er jeg gerne Kromutter igen.

Kromutter Grethe

Fund og mangler

Fund

Hvem har glemt deres tøj, sko og sengetøj på Centret?

Vi har fundet lammeskind, soveposer, vattæpper, uldtæpper, undertøj, t-shirts, sweaters, bukser, strømper, sko, 1 sandal, gummistøvler og meget mere!

I kan finde de glemte sager i spisestuen på gården, der hvor der engang var kamin; og afhente det indtil uge 43, derefter kasserer vi det! Vi mener, at det meste er fra sommerskolen og gøglerlejren.

Venlig hilsen oprydningsholdet / Helle.

Mangler

Vi mangler 2 hætter med lille strud og et par splitbukser efter sommerskolen.

Venlig hilsen Noomi

Kromutter Grethe

Kursus-weekend'er

Der er planlagt kursus-weekend på følgende dage:

5-6 november, 3-4 december

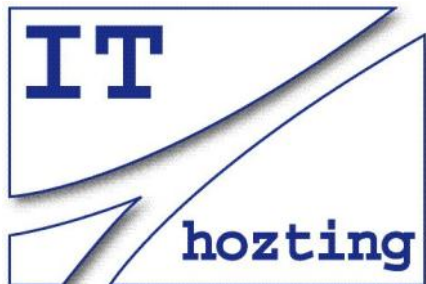
7-8 januar, 4-5 februar

3-4 marts, 14-15 april

5-6 maj

Kurserne er gratis for Vennekredsens medlemmer. For andre koster hvert kursus 350 kr, der betales ved kursusstart. (*Familiemedlemskab af Vennekredsen koster også 350 kr.*)

Du kan få hjælp til tilretning af mønstre, klipning og syning af dragter, sko og tilbehør. Hvis du ønsker at støbe

kopier af smykker og spænder, hjælper Hans og Bamse. Du kan også bare komme og tegne mønstre af og købe materialer og arbejde videre derhjemme.

Åbent hus

Der er åbent hus for medlemmer i kursus-weekenderne. Vi håber, der vil komme rigtig mange og udveksle ideer, viden og erfaringer, så nye medlemmer kan se og høre om vores aktiviteter.

Der kan også arrangeres filmforevisninger eller foredrag på disse dage.

Systuen

Systuen arbejder kun én dag om ugen. Her reparerer vi og syr nye dragter til Centret og har *ikke* tid til at hjælpe jer. Hvis I har brug for hjælp en torsdag aften, så kontakt Grethe Madsen på telefon 21 24 90 75, så vil hun hjælpe jer.

Afslutningsfest

Når Centret lukker for sæsonen, fredag den 21. oktober, mødes vi i stormandsgården til afslutningsfest.

Der bliver tænkt over tingene!

Vi skal spise sammen (kuvertpris: 40 kr) - drikke sammen (medbring selv drikkevarer) - og underholde hinanden efter bedste evne.

Hvis du ikke har en meget god undskyldning for at blive væk, så tilmeld dig til Vennekredsens styregruppe (til din lavsrepræsentant eller Pia Girotti, mail: girotti@get2net.dk).

Julemarked ?

Sidste år forsvandt vores julemarked i sne og endnu mere sne - men vi vil gerne forsøge endnu engang.

Derfor: Skal vi have julemarked i år på Rågelundsgård i forbindelse med december måneds kursus-weekend den 3-4 december?

Vi skaber stemning og inviterer på en spadseretur i et middelalderligt julelandskab.

I byder ind med boder og salg.

Og vi servere varm krydret æblemost og småkager med historie.

Har I nok bud til, at vi kan lave et marked, så finder vi os noget underholdning

Meld tilbage til Vennekredsens styregruppe (til din lavsrepræsentant eller Pia Girotti, mail: girotti@get2net.dk).

Bjarne Kalf Hansen ApS
3751 Østermarie - Tlf. 5647 0357
www.bjarne.dk - info@bjarne.dk

Billeder fra marked 2011

Foto Sukey

Østerlars

Åpent alle ugens dage
 Posthus - Benzin - Apotek - Tips og Lotto
 Tlf. 56498205

